

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतः ---ऋग्वेद १.८९.०१

श्रीमद् भगवद् गीता

(भूणप्रतनुं गुजराती भाषांतर)

अंग्रेजु भूणप्रत

श्री रामानन्द प्रसाद, पी.अेय.डी.

गुजराती अनुवाद

परिक्षीत अेञ्जनीयर

जेला अेञ्जनीयर

आन्तराष्ट्रीय गीता सोसायटी, अमेरिका

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા

સમીક્ષકોની દૃષ્ટિ એ . . .

(અંગ્રેજીની ત્રણ આવૃત્તિ ઓની સમીક્ષાના કેટલાક અંશો નો ગુજરાતી અનુવાદ)

‘..... એકદમ સુંદર, સરળ અને સુઘડ . વિવેચન કરવામાં આવેલા સાર્વભૌમિક સિદ્ધાન્ત કાવ્ય સૌન્દર્ય અને શૈલી થી પરીપૂર્ણ છે. દરેક અધ્યાય ના અંતમાં જ્ઞાનથી ભરપુર, મધુર વિવેચન હૃદયમાં શાંતિ નો અનુભવ કરાવે છે.....’

-- સ્વામી સત્યાનન્દ, દેવી મંદિર, કેલિફોર્નિયા

‘....પ્રસાદજીની કુશળતાપૂર્ણ રજૂઆત, એકદમ સરળ, સહજ, બુદ્ધિગમ્ય અને નિરર્થક તીખણી ઓથી રહીત છે. એક ભવ્ય રચના, જેનું દરેક ગીતાનો અધ્યયન કરનાર સ્વાગત કરશે....’

-- હીન્દૂઈઝમ ટૂડે.

‘.... આ ભાષાંતરામં નિષ્કામ સેવાના સિદ્ધાન્તો અને દર્શનની વ્યાખ્યા એકદમ સુંદરતા થી રજૂ થઈ છે....’

-- પ્રોફેસર શ્રીનિવાસ તિલક, કોકાર્ડિયા યૂનિવર્સિટી, કેનેડા

‘.... ગીતાના આ ભાષાંતરામં સંસ્કૃતનો વિવેકપૂર્ણ ઉપયોગ વાચકોને ગીતાનું અલૌકિક સૌન્દર્ય નું દર્શન કરાવે છે.આ સહજતા, સૌષ્ઠવ, સ્પષ્ટતા અને કૃત્રિમતાના અભાવને કારણે વિશેષ છે, અને કોઈપણ સમ્પ્રદાયીક તરફેણ થી રહીત હોવાથી વિશેષ સુંદર છે....’

-- વેદાંત કેસરી, મદ્રાસ

‘.... ગીતાના કોઈપણ ગંભીર વાચક માટે ગીતાનું આ ભાષાંતર લાભદાયી અને ઉપયોગી છે ....’

- પ્રબુદ્ધ ભારત, કલકત્તા

Please send us your comments, complements, suggestions to:

Parixit Engineer
105 Anant Awas Apt.
Motilalwadi, Near Anand Nagar
Sagrampura
SURAT - 395 002.
Phone - 0261 247 7149
Fax - 0261 247 8148
Mobile – 94 261 13179
balajisurat@worldgatein.com
or gita@gita-society.com
Visit us on
<http://www.gita-society.com/language/gujarati-verses.pdf>

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

॥४४ श्री स्वामीनारायण ॥

अध्याय १ – अर्जुन विषाद योग

धृतराष्ट्र ओल्या – हे संजय, धर्मभूमि कुरुक्षेत्र मां भेगा थयेला युद्ध नी र्दरुषा वाढा मारा अने पादुं ना पुत्रो अे शुं शुं कर्यु ॥१॥

संजय ओल्या – पादंवा नी सेना नी व्यूह रचना जेध रारा दुर्योधने गुरु द्रोणाचार्य पासे जर्ध ने कहु ॥२॥

हे आचार्य, आपना बुद्धिमान शिष्य द्रुपदपुत्र धृष्टद्युम्न द्वारा व्यूह रचना मां गौढवायेली पादुं ना पुत्रो नी आ मोटी सेना ने बुओ ॥३॥

आ युद्ध मां भीम अने अर्जुन जेवा शूरवीर महा धनुर्धारिओ, महारथी युयुधान, विराट, द्रुपद, पराक्रमी धृष्टकेतु, येकीतान, काशीराज, पुरुष श्रेष्ठ पुरुजित, कुंतिभोज, शैष्य, महापराक्रमी युधामन्यु, वीर्यवान उत्तमोजा, सुभद्रापुत्रो अने द्रौपदीना पुत्रो वगेरे महारथी ओ ङिभा छे. ॥४॥ ॥५॥ ॥६॥

हे द्विजोत्तम ! हवे आपला पण जे श्रेष्ठ योद्धाओ छे तेओ विषे सांभलो. आपला सैन्य नअ जे नायको छे तेमने हुं तमारी जाण माटे कहुं छुं. सप तथा भीष्मपितामह, कर्ण तथा युद्ध मां जय पामनार कृपाचार्य, महारथी अश्वत्थामा, विकर्ण, सोमदत्त नो पुत्र भूरिश्चवा तथा जयद्रथ अने भीजा घला शूरवीरो मारा माटे आ युद्धभूमि मां जूवन समर्पण करनारा छे, तेओ जधा अनेक प्रकारनां शस्त्रो तथा हथियारोवाढा अने निपुण छ. ॥७॥ ॥८॥ ॥९॥

भीष्मपितामह वडे रक्षायेलुं आपणुं ते सैन्य सर्व प्रकारे असीम – अपूट छे, अने भीम वडे रक्षायेलु अेमनुं आ सैन्य तो सीमित – मर्यादित छे. ॥१०॥

हवे अत्यारे जनावेला व्यूहना सर्व प्रवेशमार्गो मां विभाग प्रमाणे ङिजा रही तमे जधाय भीष्मपितामह नुं ज सर्व तरङ्ग थी रक्षण करवा तत्पर रहो ॥११॥

દુર્યોધન ના વચન સાંભળીને કૌરવો માં વૃદ્ધ અને મહાપ્રતાપી ભીષ્મપિતામહે દુર્યોધનને હર્ષ ઉપજાવવા મોટી સિંહગર્જના કરીને પોતાના દિવ્ય શંખનો પ્રંચદ ઘોષ કર્યો ॥૧૨॥

તે સાથે જ શંખો, મૃદગ, ઢોલ તથા રણશિંગાં એકસાથે વાગવા લાગ્યા આથી ત્યાં ઘણો મોટો અવાજ થયો ॥૧૩॥

ત્યાર પછી શ્વેત ઘોડા જોડેલા ઉત્તમ મોટા રથમાં બેઠેલા શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુને પણ પોતાના દિવ્ય શંખો વગાડવા માંડ્યા ॥૧૪॥

શ્રીકૃષ્ણે પોતાનો દિવ્ય પાંચજન્ય શંખ, અર્જુને દેવદત્ત શંખ અને ઉગ્ર કર્મ કરનાર ભીમે પૌંડ્ર શંખ વગાડ્યો ॥૧૫॥

કુંતીપુત્ર મહારાજ યુધિષ્ઠરે અનંતવિજય શંખ, નકુળે સુઘોષ શંખ તથા સહદેવે મણિપુષ્પક નામનો શંખ વગાડ્યો ॥૧૬॥

તેમ હે રાજન્ ! મોટા ઘનુષવાળા કાશીરાજ, મહારથી શિખંડી અને દૃષ્ટદ્યુમ્ન, વિરાટ તથા સાત્યકિ અને હે પૃથ્વીપતિ ! દ્રુપદ તથા દ્રૌપદીના પુત્રો અને મહાબાહુ અભિમન્યુએ પોતપોતાના જુદા જુદા શંખોવગાડ્યા ॥૧૭॥ ॥૧૮॥

આકાશ અનેપૃથ્વીને ગજવતા તે ભયાનક કોલાહલે કૌરવો નાં હૃદયોને ભય થી ચીરી નાખ્યા ॥૧૯॥

અર્જુન કહે : હે અચ્યુત ! મારા રથને બન્ને સેના ઓની વચ્ચે ઊભો રાખો. એટલે યુદ્ધ કરવા ઈચ્છતા સામે પક્ષે ઊભેલા યોદ્ધાઓને હું બરાબર જોઈ લઉં કે, આરણભૂમિ માં મારે કોની કોની સાથે લડવાનું છે ! દુર્બુદ્ધિ દુર્યોધનનું યુદ્ધમાં પ્રિય કરવા ઈચ્છતા જેઓ અહીં આવ્યા છે, તે યોદ્ધાઓને હું સારી રીતે જોઈ લઉં ॥૨૪॥ ॥૨૫॥

અર્જુને તે બંને સેના ઓમાં ઊભેલા પોતાના વડીલો, પિતામહો, આચાર્યો, મામા, ભાઈઓ, પુત્રો, પૌત્રો, મિત્રો, સસરા તથા સ્વજનોને જોયા. ત્યાં ઊભેલા તે સર્વ બાંધવોને સારી રીતે જોઈ અર્જુનના મનમાં ખેદ ઉત્પન્ન થયો. અર્જુન અત્યંત કરુણાથી બોલ્યો: ॥૨૬॥ ॥૨૭॥

અર્જુન કહે : હે શ્રીકૃષ્ણ ! યુદ્ધ કરવા ઈચ્છતા આ સ્વજનોને સામે ઊભેલા જોઈ મારાં ગાત્રો ઢીલાં થતાં જાય છે, મુખ સુકાઈ રહ્યું છે, શરીર માં કંપ થાય છે. ॥૨૮॥ ॥૨૯॥

મારા હાથમાંથી ગાંડીવ સરી પડે છે, મારો દેહ બળે છે. હું ઊભો રહી શકતો નથી ને મારું મન જાણે ભમે છે. ॥૩૦॥

વળી હે કેશવ ! મને વિપરીત ચિહ્નો દેખાય છે. યુદ્ધમાં સ્વજનોને મારીને હું કોઈ કલ્યાણ જોતો નથી. ॥૩૧॥

હે શ્રીકૃષ્ણ ! આ રીતે વિજય, રાજ્ય અને સુખોને હું ઈચ્છતો નથી. હે ગોવિંદ ! અમારે રાજ્ય નો શો અર્થ ? આવા ભોગો કે જીવનથી પણ શું પ્રયોજન ? ॥૩૨॥

જેઓ માટે અમારે રાજ્ય અને સુખો ઈચ્છનીય છે, તેઓ તો પોતાના પ્રણ તથા ધનનો મોહ ત્યજીને યુદ્ધ માટે ઊભા છે. ॥૩૩॥

અહીં આચાર્યો, વડીલો, પુત્રો, પિતામહો, મામા, સસરા, પૌત્રો, સાળા અને બીજા સંબંધીઓ પણ છે. ॥૩૪॥

તેઓ મને મારી નાખે તોપણ અથવા ત્રણે લોકના રાજ્ય માટે પણ હું એમને મારવા ઈચ્છતો નથી; તો હે મધુસુદન ! પૃથ્વી માટે તેમને શા માટે મારું. ॥૩૫॥

હે જનાર્દન ! દૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને મારીને અમને શો આનંદ મળે? આ આતતાયીઓને મારવાથી અમને પાપ જ લાગશે ॥૩૬॥

માટે હે માધવ ! પોતાના ભાઈઓ - દૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને મારવા યોગ્ય નથી; કેમ કે અમે સ્વજનોને મારી સુખી કેવી રીતે રહેવાના? ॥૩૭॥

લોભથી વશ જેમનું જ્ઞાન નાશ પામ્યું છે તેવા આ કૌરવ કુળના નાશથી થનારા દોષ ને અને મિત્રદ્રોહના પાપ વિષે વિચારતા નથી. ॥૩૮॥

પણ હે જનાર્દન ! કુળના નાશ થી થનારા દોષને જોતાં અમારે આ પાપ શા માટે આચરવું જોઈએ? ॥૩૯॥

કુળનો નાશ થતાં સનાતન કુળધર્મો નાશ પામે છે અને કુળધર્મો નાશ પામતાં આપું
કુળ અધર્મમાં દબાઈ જાય છે. ॥૪૦॥

હે કૃષ્ણ ! અર્ધમના લીધે કુળની સ્ત્રીઓ દૂષીત થાય છે અને હે વાર્ષ્ણેય ! સ્ત્રીઓ
દૂષિત થાય ત્યારે વર્ણસંકર પ્રજા જન્મે છે. ॥૪૧॥

વર્ણસંકર પ્રજા કુળનો ઘાત કરે છે અને આથી કુળ નરકમાં જાય છે; કેમ કે
જેઓની પિડ અને તર્પણક્રિયા નાશ પામી હોય, તેઓના પિતૃઓ નરકમાં જ પડે છે.
॥૪૨॥

કુળઘાતીઓના આ વર્ણસંકર થવાના દોષોથી સનાતન જાતિધર્મો તથા કુળધર્મો
નાશ પામે છે. ॥૪૩॥

હે જનાર્દન ! જેમના કુળધર્મ નાશ પામ્યા હોય એવા મનુષ્યોનો અનિશ્ચિત સમય
સુધી નરકમાં વાસ થાય છે, એમ અમે સાંભળતા આવ્યા છીએ. ॥૪૪॥

અહો ! કેટલા ખેદની વાત છે કે અમે આપું મોટું પાપ કરવા તૈયાર થયા છીએ !
કારણકે રાજ્ય સુખ ના લોભથી અમે સ્વજનને મારવા તૈયાર થયા છીએ. ॥૪૫॥

એના કરતાં ભલે શસ્ત્રરહિત અને સામનો નહિ કરતા મને શસ્ત્રધારી કૌરવ રણમાં
મારો વધ કરે. તેમાં તો મારું વધુ કલ્યાણ થશે. ॥૪૬॥

સંજય કહે : એમ કહી રણભૂમીમાં શોકથી વ્યાકુળ બનેલા મનવાળો અર્જુન બાણ
સહિત ધનુષ ત્યજી દઈ રથની પાછલી બેઠક ઉપર બેસી ગયો. ॥૪૭॥

ઈતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
અર્જુનવિષાદયોગો નામ પ્રથમોઽધ્યાયઃ ।

અધ્યાય ૩ કર્મ યોગ

અર્જુન કહે : હે જનાર્દન ! નિષ્કામ કર્મ કરતાં જ્ઞાનને જો તમે વધારે ઉત્તમ માનતા હો તો હે કેશવ ! તમે મને આવા ઘોર કર્મમાં કેમ જોડો છો? ॥૧॥

આપ આવા અટપટાં વાક્યોથી મારી બુદ્ધિને મુંઝવણમાં નાખી દો છો તેવું મને લાગે છે. તો બેમાંથી એક વસ્તુ નિશ્ચિત કરીને કહો કે જેથી હું શ્રેય ને પ્રાપ્ત થાય. ॥૨॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા : હે શિષ્યાપ ! આ લોક માં જ્ઞાનયોગ વડે જ્ઞાનીઓની અને કર્મયોગ વડે યોગીઓની, એમ બે પ્રકારની કર્તવ્ય તત્પરતા મેં પહેલા કહી છે. ॥૩॥

મનુષ્ય કેવળ કર્મો ન કરવાથી નિષ્કામ ભાવ ને પામતો નથી; તેમજ કેવળ કર્મો ના ત્યાગથી સિદ્ધિને પણ પામતો નથી. ॥૪॥

ખરેખર કોઈપણ મનુષ્ય એક ક્ષણ પણ કર્મ કર્યા વગર રહી શકતો નથી; કારણકે પ્રકૃતિના ગુણોથી પરવશ સર્વ પ્રાણી ઓને કર્મ તો કરવા જ પડે છે. ॥૫॥

જે મૂઢપુરુષ કર્મેદ્રિયોને રોકીને મન વડે ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું ચિંતન કરતો રહે છે, તે ઢોંગી કહેવાય છે. ॥૬॥

ખરેખર હે અર્જુન ! મન વડે ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં કરી ફળમાં આસક્તિ રાખ્યા વગર જે કર્મેદ્રિયો વડે નિષ્કામ કર્મયોગનો આરંભ કરે છે, તે અતિ શ્રેષ્ઠ બને છે. ॥૭॥

તું ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખી નિયત કર્મ કર; કેમકે કર્મ ન કરવા કરતાં નિષ્કામ કર્મ કરવા વધારે શ્રેષ્ઠ છે; અને કર્મ નહિ કરવાથી તારો શરીરનિર્વાહ પણ સિદ્ધ નહિ થશે. ॥૮॥

હે કૌંતેય ! યજ્ઞ માટે ના કર્મ સિવાય ફક્ત પોતાના માટે કર્મ કરવાથી મનુષ્ય કર્મબંધન માં બંધાય જાય છે; માટે ફલાસક્તિ ત્યજીને તું યજ્ઞ માટે કર્મ કર ॥૯॥

કલ્પ ના અતં માં યજ્ઞ સહિત પ્રજાઓનું સર્જન કરીને બ્રહ્માએ કહ્યું હતું : ‘આ યજ્ઞ વડે તમે વૃદ્ધિ પામો. એ તમારી ઈચ્છિત કામનાઓ આપનાર થાઓ’. ॥૧૦॥

‘આ યજ્ઞ વડે તમે દેવોને સંતુષ્ટ કરો અને તે દેવો તમને સંતુષ્ટ કરશે. એકબીજા ને સંતુષ્ટ કરતા તમે પરમ કલ્યાણ પામશો.’ ॥૧૧૧॥

‘કેમકે યજ્ઞ વડે પૂજાયેલા દેવો તમને ઈચ્છિત ભોગો આપશે. તેમણે આપેલા ભોગો તેમને સમર્પિત નહિ કરીને જે પોતે જ ભોગવે છે, તે ચોર જ છે.’ ॥૧૨૧॥

‘યજ્ઞથી વધેલું ભોજન લેનારા સત્પુરુષો સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે;પરંતુ જે પાપી ઓ પોતાના માટે જ રાંધે છે, તેઓ પાપ જ ખાય છે એમ સમજવું ॥૧૩૧॥

અન્નથી પ્રાણીઓ પોષાય છે, વરસાદથી અન્ન ઉત્પન્ન થાય છે, યજ્ઞથી વરસાદ થાય છે અને યજ્ઞ કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૧૪૧॥

કર્મને વેદથી ઊપજેલું તું જાણ. શ્વેદ પરમાત્માથી ઉત્પન્ન થયા છે; માટે સર્વવ્યાપક પરમાત્મા જ યજ્ઞમાં સ્થિત રહેલા છે એમ તું સારી રીતે સમજી લે. ॥૧૫૧॥

હે પાર્થ ! એમ અ લોકમાં ચાલી રહેલા ચક્રને જે અનુસરતો નથી, તે પાપી જીવનવાળો તથા ઇંદ્રિયોમાં રમમાણ રહેનારો વ્યર્થ જ પોતાનું જીવન જીવે છે. ॥૧૬૧॥

પરંતુ જે મનુષ્ય આત્મામાં જ પ્રિતિવાળો, આત્મામાં જ તૃપ્ત તથા આત્મામાં જ સંતોષી રહે છે, તેને કશું કરવાનું રહેતું નથી. ॥૧૭૧॥

તે બ્રહ્મવેદાને આ સંસારમાં કરેલાં કે નહિ કરેલાં કર્મથી કોઈ સ્વાર્થ કે સ્પૃહા હોતાં નથી; તેમ જ તેનો સર્વ પ્રાણીઓમાં કોઈની પણ સાથે સ્વાર્થ સંબંધ હોતો નથી ॥૧૮૧॥

માટે કર્મ આસક્ત થયા વિના તું નિરંતર તારે યોગ્ય કર્મો નું સારી રીતે આચરણ કર; કેમકે આસક્તિરહિત થઈ કર્મ કરતો પુરુષ અવશ્ય પરમપદ ને પામે છે. ॥૧૯૧॥

કેમકે જનક વગેરે મહાત્મા કર્મ વડે જ પરમ સિદ્ધિ ને પામ્યા છે; વળી લોકસંગ્રહ માટે પણ તારે કર્મ કરવા જ જોઈએ. ॥૨૦૧॥

કેમકે શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય જે જે આચરણ કરે છે તેનું અનુકરણ લોકો કરે છે. તે જેને પ્રમાણ બનાવે છે, તે અનુસાર લોકો પોતાનું વર્તન કરે છે અને તેને અનુસરે છે. ॥૨૧૧॥

હે પાર્થ ! મારે ત્રણે લોકમાં કોઈ પણ કર્મ કરવાનું નથી કે કશું મેળવવાનું નથી;
છતાં હું સતત કર્મ કરતો રહું છું ॥૨૨॥

હે પાર્થ ! કેમકે જો હું સાવધાન થઈ કર્મમાં પ્રવૃત્ત ન થાઉ તો મનુષ્યો સર્વ પ્રકારે
મારા માર્ગને અનુસરે. ॥૨૩॥

એથી જો હું કર્મ ન કરું તો લોકો પણ અકર્મી બને. આથી આ લોકો નાશ પામે અને
હું વર્ણસંકરનો કર્તા થાઉ. વળી આ પ્રજાઓનો પણ નાશ થાય. ॥૨૪॥

હે ભારત ! કર્મમાં આસક્ત અજ્ઞાનીઓ જેમ કર્મ કરે છે, તેમ આ લોકોને ટકાવવા
ઈચ્છતા વિદ્વાન પુરુષે પણ અનાસક્ત થઈ કર્મ કરવું આવશ્યક છે. ॥૨૫॥

વિદ્વાન પુરુષે કર્મમાં આસક્તિ વાળા અવિવેકીઓની બુદ્ધિમાં ભેદ ન ઉત્પન્ન ન
કરવો, પણ પોતે જ્ઞાનયુક્ત છતાં સારી રીતે અજ્ઞાનીઓ પાસે સર્વ કર્મો કરાવવાં.
॥૨૬॥

સર્વ પ્રકારે કર્મો પ્રકૃતિના ગુણો વડે કરાય છે. છતાં અહંકારથી મૂઢ થયેલા
અંતઃકરણવાળો મનુષ્ય ‘હું કર્તા છું’ એમ માને છે. ॥૨૭॥

હે મહાબાહો ! ગુણસ્વભાવને અને કર્મવિભાગના તત્ત્વને જાણનારો પુરુષ તો ‘સર્વ
ગુણો, ગુણોમાં વર્તે છે’ એમ માની તેમાં જરાય આસક્ત થતો નથી. ॥૨૮॥

પ્રકૃતિના ગુણો વડે મોહ્ય પામેલા મનુષ્યો દેહાદિ ગુણ તથા કર્મમાં આસક્ત થાય છે;
પૂર્ણ વસ્તુ નહિ જાણનારા તે અજ્ઞાનીઓને પૂર્ણજ્ઞાની પુરુષે ચલિત ન કરવા જોઈએ.
॥૨૯॥

વિવેકી ચિત્ત વડે સર્વ કર્મો મારામાં અર્પણ કરી ફળની ઈચ્છા રાખ્યા વિના, મમતા
વિના તથા શોકરહિત થઈ તું યુદ્ધ કર. ॥૩૦॥

જે મનુષ્યો મારા આ નિત્ય મતને દ્વેષબુદ્ધિથી રહિત થઈને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી આચરે છે,
તેઓ પણ કર્મ ના બંધન થી અવશ્ય મુક્ત થાય છે. ॥૩૧॥

પરતું જેઓ અસુચા કરનારા મારા આમ ત પ્રમાણે વર્તતા નથી, તે મૂર્ખાઓને તો તું
બધા જ્ઞાનમાં મૂઢ અને નષ્ટ થયેલા સમજ. ॥૩૨॥

જ્ઞાની પણ પોતાના સ્વભાવ અનુસાર કર્મો કરે છે. બધાં પ્રાણીઓ સ્વભાવને
અનુસરે છે; એમાં પ્રકૃતિનો સ્વભાવિક ક્રિયાઓનો નિગ્રહ શું કરી શકે? ॥૩૩॥

પ્રત્યેક ઈન્દ્રિય ને તેના વિષયમાં રાગ-દ્વેષ અવશ્ય રહેલા છે. તેરાગ-દ્વેષને કદી વશ
ન થવું, કારણ કે તેરાગ-દ્વેષ જ મનુષ્યના વિવેકમાર્ગ વિઘ્ન કરનારા મહાશત્રુઓ
છે. ॥૩૪॥

બીજા નો ધર્મ આચરવો સરળ હોય અને પોતાનો ધર્મ ગુણ વગર નો હોય તોપણ
પોતાનો ધર્મ જ વધુ કલ્યાણકારક છે. પોતાના ધર્મમાં રહેતા મરણ આવે તે પણ
કલ્યાણકારક છે, પરંતુ બીજાનનો ધર્મ તો ભયપ્રદ છે. માટે સ્વધર્મ જ આચરવો.
॥૩૫॥

અર્જુન કહે : તો પછી હે કેશવ ! મનુષ્ય પોતે ન ઈચ્છતો હોવા છતાં પણ બળપૂર્વક
કોઈ કામ જોડવામાં આવ્યો હોય તેમ કોનાથી પ્રેરાર્થને પાપનું આચરણ કરે છે ?
॥૩૬॥

શ્રીભગવાન બોલ્યા: રજોગુણ થી ઉત્પન્ન થનારો આ કામ જ ક્રોધ છે. એ ઘણું
ખાનારો અને ભોગોથી કદી ન તૃપ્ત થનારો મહાપાપી છે. આ સંસારમાં આને તું
મહાશત્રુ જાણ. ॥૩૭॥

જેમ ઘુમાડાથી અગ્નિ ઢંકાયેલો રહે છે, મેલથી આરસી ઢંકાઈ જાય છે અને ઓરથી
ગર્ભ ઢંકાયેલો રહે છે, તેમ આ મહાશત્રુ કામ વડે મનુષ્યનું જ્ઞાન ઢંકાયેલું રહે છે.
॥૩૮॥

હે કૌન્ટેય ! કદી તૃપ્ત ન કરી શકાય એવો આ કામરૂપ અગ્નિ મનુષ્ય નો નિત્યનો
વેરી છે. જ્ઞાનીનું વિવેક જ્ઞાન એનાથી જ ઢંકાઈ જાય છે. ॥૩૯॥

જ્ઞાનેન્દ્રિયો, કર્મેન્દ્રિયો, મન અને બુદ્ધિ આનાં આશ્રયસ્થાન કહેવાય છે. આ
કામરૂપી મહાશત્રુ જ્ઞાનને ઢાંકી દઈ શરીરધારીઓને મોહિત બનાવે છે. ॥૪૦॥

હે ભરતશ્રેષ્ઠ ! તેથી તું પ્રથમ ઈન્દ્રિયો ને નિયમમાં રાખી જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનનો નાશ કરનાર આ પાપી કામનો તરત જ ત્યાગ કર. ॥૪૧॥

શરીરથી આ ઈન્દ્રિયોને પર કહે છે, ઈન્દ્રિયો થી પર આપણું મન છે, મન થી પર બુદ્ધિ છે અને બુદ્ધિથી જે પર અને મહાન છે તે આત્મા છે. ॥૪૨॥

હે મહાબાહો ! એમ આત્માને બુદ્ધિથી પર જાણી, બુદ્ધિ વડે મનને વશ કરી અર્થાત્ આત્માને આત્મા વડે નિયમમાં કરી એ કામરૂપી દુર્જય શત્રુનો તું તરત જ નાશ કર. ॥૪૩॥

ઈતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
કર્મયોગો નામ તૃતીયઽધ્યાયઃ ।

અધ્યાય ૪ – જ્ઞાનકર્મસંન્યાસયોગ

શ્રીભગવાન બોલ્યા : આ અવિનાશી જ્ઞાનયોગ મેં પૂર્વે સૂર્યને કહ્યો હતો, સૂર્યે મનુને કહ્યો હતો અને મનુએ ઇક્ષ્વાકુને કહ્યો હતો. ॥૪-૧॥

એમ પરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલા આ યોગને જનક વગેરે રાજર્ષિઓ જાણતા હતા. હે પરંતપ ! પરંતુ તે આત્મોદ્ધારક યોગ લાંબા કાળે આ લોકમાં નાશ પામ્યો છે. ॥૪-૨॥

તે જ આ પુરાતન યોગ આજે મેં તને કહ્યો છે, કેમકે આ પરમ ગતિ આપનારું ઊત્તમ રહસ્ય છે. વળી તું મારો પ્રિય ભક્ત અને મિત્ર છે. ॥૪-૩॥

અર્જુન કહે : આપનો જન્મ હમણાં નો છે, અને સૂર્ય નો જન્મ પુરાતનપહેલાંનો છે; તો આપે આ યોગ પૂર્વે સૂર્યને કહ્યો એમ હું શી રીતે સમજું? ॥૪-૪॥

શ્રીભગવાન બોલ્યા : હે અર્જુન ! મારા અને તારા આ સિવાય ઘણા જન્મો થઈ ગયા છે. તે બધા હું જાણું છું. હે પરંતપ ! તું નથી જાણતો. ॥૪-૫॥

હું જન્મ રહિત, નિર્વિકારસ્વરૂપ અને સર્વ ભૂતો નો ઈશ્વર છું; છતાં પોતાની પ્રકૃતિ નો આશ્રય કરી પોતાની માયા વડે આ લોકમાં જન્મ ધારણ કરું છું. ॥૪-૬॥

હે ભારત ! જ્યારે જ્યારે ધર્મની હાની થાય છે અને અધર્મ નું જોર વધી જાય છે, ત્યારે હું પૃથ્વી પર અવતાર ધારણ કરું છું. ॥૪-૭॥

સત્યુરુપો ના રક્ષણ માટે, દુષ્ટો ના વિનાશ માટે અને ધર્મની સ્થાપના માટે હું યુગે યુગે પ્રકટ થાઉં છું. ॥૪-૮॥

હે અર્જુન ! આમ મારા અલૌકિક જન્મ તથા દિવ્ય કર્મને જે તત્વથી સમજે છે, તે દેહ ત્યજીને પુનર્જન્મ પામતો નથી, પણ મને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪-૯॥

રાગ, ભય તથા ક્રોધ રહિત, મારા માં લીન બનેલા, મારો આશ્રય કરનારા અને જ્ઞાનરૂપ તપ વડે પવિત્ર થયેલા ઘણા લોકો મારું સ્વરૂપ પામ્યા છે. ॥૪-૧૦॥

જેઓ જે પ્રકારે મારા શરણે આવી, મને ભજે છે, તેમને તે જ પ્રકારે હું ભજું છું અથાત્ મારામાં સ્થિત કરું છું. હે પાર્થ ! મનુષ્યો સર્વ પ્રકારે મારા જ માર્ગ ને અનુસરે છે. ॥૪-૧૧॥

આ લોકમાં કર્મોના ફળ ઈચ્છનારા મનુષ્યો દેવતાઓને પૂજે છે; કેમ કે મનુષ્યલોકમાં કર્મથી ઉત્પન્ન થનારા ફળની સિદ્ધિ તત્કાલ થાય છે. ॥૪-૧૨॥

ગુણો અને કર્મોના વિભાગ પ્રમાણે મેં ચાર વર્ણો નું સર્જન કર્યું છે; તેનો કર્તા હું છું છતાં મને તું અકર્તા અને અવિકારી જાણ. ॥૪-૧૩॥

મને કર્મો સ્પર્શ કરતાં નથી; કેમ કે મને કર્મફળની ઈચ્છા નથી; એ રીતેજે મને જાણે છે, તે કર્મો વડે બંધન પામતો નથી. ॥૪-૧૪॥

આત્માને આ પ્રકારે સમજીને પૂર્વના મોક્ષની ઈચ્છા રાખનારાઓએ પણ કર્મ કરેલાં છે; માટે તારા પૂર્વજો એ તેમના પૂર્વજોનાં કરેલાં જે કર્મો કર્યા તે પૂર્વ કર્મો ને તું પણ કર. ॥૪-૧૫॥

કર્મ શું અને અકર્મ શું એનો નિર્ણય કરવામાં વિદ્વાનો પણ મોહને પામ્યા છે. તે કર્મ વિષે હવે હું તને બરાબર સમજાવીશ તેને જાણવાથી તું અશુભથી મુક્ત થઈશ. ॥૪-૧૬॥

શાસ્ત્રવિહિત કર્મનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ, કર્મ નું તત્ત્વ જાણવું જોઈએ અને નિષ્કામ કર્મનું સ્વરૂપ પણ જાણવું જોઈએ કેમ કે કર્મની ગતિ ગહન છે. ॥૪-૧૭॥

વિહિત અને નિષિદ્ધ કર્મમાં અકર્મને અર્થાત્ કર્મના અભાવને અને અકર્મમાં કર્મ ને જે જુએ છે, તે મનુષ્ય બુદ્ધિમાન છે; તે યોગ યુક્ત છે અને સર્વ કર્મ કરનારો છે. ॥૪-૧૮॥

જેના સર્વ આરંભેલા કર્મો કામનાઓથી ને સંકલ્પોથી રહીત હોય તથા જેના કર્મો જ્ઞાનરૂપી અગ્નિ વડે બળીને નષ્ટ થઈ ગયા હોય, તેને જ્ઞાની ઓ પંડિત કહે છે. ॥૪-૧૯॥

કર્મફળની આસક્તિ છોડીને નિત્ય સંતુષ્ટ રહેનારો, આશ્રય – આકાંક્ષારહિત મનુષ્ય કર્મમાં પ્રવૃત્ત રહે તોપણ તે કંઈ જ કરતો નથી. ॥૪-૨૦॥

જે તૃષ્ણારહિત છે, મન અને શરીર ને વશ રાખનારો છે, જેણે સર્વ સંગ્રહમાત્ર છોડી દીધા છે, તે શરીરનિર્વાહ માટે જ કર્મો કરે છતાં પાપથી જરાય લેપાતો નથી. ॥૪-૨૧॥

અનાયાસે જે મળે તે વડે સંતુષ્ટ રહેનારો, સુખદઃખાદિ સંઘર્ષથી મુક્ત, ઈર્ષ્યારહિત તથા સિદ્ધિઅસિદ્ધિમાં સમભાવવાળો મનુષ્ય કર્મ કરીને પણ તેનાથી બંધાતો નથી. ॥૪-૨૨॥

ફળની ઈચ્છા વિનાના, મુક્ત, જ્ઞાનમાં સ્થિર ચિત્ત વાળા તથા યજ્ઞ માટે કર્મ કરનારા મનુષ્યનાં સર્વ કર્મ નાશ પામે છે. ॥૪-૨૩॥

હોમવાની ક્રિયા બ્રહ્મ છે, હોમવાનો પદાર્થ બ્રહ્મ છે, બ્રહ્મરૂપ અગ્નિમાં બ્રહ્મરૂપ કર્તાએ હોમેલું તે પણ બ્રહ્મ જ છે, આમ કર્મને લગતી બધી બાબતોમાં જે બ્રહ્મભાવે સ્થિર રહે છે તે બ્રહ્મને જ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪-૨૪॥

બીજા કર્મયોગીઓ દેવતાઓના પૂજનરૂપ યજ્ઞની ઉપાસના કરે છે અને કેટલાક તત્ત્વવેત્તા યોગીઓ બ્રહ્માગ્નિમાં આત્માને જ્ઞાનથી હોમે છે. ॥૪-૨૫॥

કેટલાક મુમુક્ષુ કાન વગેરે ઈન્દ્રિયોને સયંમરૂપી અગ્નિમાં હોમે છે અને કેટલાક શબ્દાદિ વિષયોને ઈન્દ્રિયોરૂપ અગ્નિમાં હોમે છે. ॥૪-૨૬॥

વળી કેટલાક ઈન્દ્રિયોનાં સર્વ કર્મોને અને પ્રાણનાં કર્મોને જ્ઞાન વડે પ્રજ્વલિત થયેલા આત્મસંયમરૂપ યોગાગ્નિમાં હોમે છે. ॥૪-૨૭॥

તેમ જ કેટલાક પ્રયત્નશીલ યોગીઓ દાનયજ્ઞ કરનારા, તપરૂપ યજ્ઞ કરનારા, યોગયજ્ઞ કરનારા અને સ્વાધ્યાય યજ્ઞ કરનારા તથા જ્ઞાનયજ્ઞ કરનારા દૃઢ વ્રતધારી હોય છે. ॥૪-૨૮॥

કેટલાક યોગીઓ અપાનવાયુમાં પ્રાણને તથા પ્રાણમાં અપાનવાયુને હોમે છે. અને કેટલાક પ્રાણ તથા અપાનની ગતિ રોકી પ્રાણાયામમાં સદા તત્પર રહેનારા હોય છે. ॥૪-૨૯॥

કેટલાક યોગીઓ આહારને નિયમમાં કરી પોતાના પ્રાણોને પોતાના પ્રાણોમાં જ હોમે છે. આ બધાય યજ્ઞને જાણનારા જ્ઞાનીઓ યજ્ઞ વડે પાપનો નાશ કરી પાપ રહીત થાય છે. ॥૪-૩૦॥

યજ્ઞ કરતાં વધેલા અમૃતરૂપ અન્નનું ભોજન કરનારાઓ સનાતન બ્રહ્મને અવશ્ય પામે છે. હે કુરુશ્રેષ્ઠ ! યજ્ઞનું અનુષ્ઠાન ન કરનારને આ લોક મળતો નથી, તો પરલોક તો ક્યાંથી મળે? ॥૪-૩૧॥

આ પ્રમાણે વેદમાં અનેક પ્રકારના યજ્ઞો વિસ્તારથી કહેવામાં આવ્યા છે. તે સર્વ યજ્ઞોને તું ફળની ઈચ્છાને લીધે થતાં કર્મોથી ઉત્પન્ન થનારા જાણ. એ પ્રમાણે જાણવાથી તું વિવેક બુદ્ધિ દ્વારા કર્મનાં બંધનથી અવશ્ય મુક્ત થઈશ. ॥૪-૩૨॥

હે પરંતપ ! દ્રવ્યાદિ થી થનારા યજ્ઞ કરતાં જ્ઞાનમય યજ્ઞ વધારે શ્રેષ્ઠ છે; કેમકે હે પાર્થ ! સર્વ સંપૂર્ણ કર્મો નિઃશેષ થઈ ને જ્ઞાનમા સમાઈ જાય છે. ॥૪-૩૩॥

તે જ્ઞાનનો તને તત્ત્વદર્શી જ્ઞાનીઓ ઉપદેશ કરશે. તેમને દંડવત્ પ્રણામ કરી, તેમની સેવા કરી, તેમને પ્રશ્નો પૂછી તે વિષે તું જાણી લે. ॥૪-૩૪॥

હે પાંડવ ! એ જાણીને તું પછી ફરી આ રીતે મોહ નહીં પામશે અને તે જ્ઞાન વડે સર્વ ભૂતોને તું પહેલા પોતામાં અને પછી મારામાં સ્થિત જોઈશ. ॥૪-૩૫॥

જો તું સર્વ પાપી ઓથી પણ વધારે પાપ કરનારો હોઈશ, તોપણ જ્ઞાનરૂપ નોકા વડે સર્વ પાપ રૂપ સમુદ્રને તરી જઈશ. ॥૪-૩૬॥

હે અર્જુન ! જેમ પ્રવલિત અગ્નિ સર્વ લાકડાંને બાળીને ભસ્મ બનાવી દે છે, તેમ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ સર્વ કર્મો ને ભસ્મ કરી નાખે છે. ॥૪-૩૭॥

આ જગતમાં જ્ઞાન સમાન પવિત્ર કશું જ નથી. તે જ્ઞાનના યોગ વડે સિદ્ધ થયેલો પુરુષ કાળે કરીને આપોઆપ જ પાતાનામાં વિરામ પામે છે અથાત્ મોક્ષ પામે છે. ॥૪-૩૮॥

શ્રદ્ધાવાન, ગુરુસેવામાં તત્પર અને જિતેન્દ્રિય પુરુષ આ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તે તરત મોક્ષરૂપ પરમ શાંતિ પામે છે. ॥૪-૩૯॥

પરંતુ આત્મજ્ઞાન રહિત તથા શ્રદ્ધા વિનાનો મનુષ્ય સંશયમય રહી એ જ્ઞાન મેળવી શકતો નથી અને નાશ પામે છે. તેવા મનુષ્ય માટે આ લોક કે પરલોક મા કયાંય સુખ નથી. ॥૪-૪૦॥

હે ધનંજય ! યોગ દ્વારા જેણે સર્વ કર્મોનો ત્યાગ કર્યો હોય અને જ્ઞાન વડે જેના સંશયો વિરામ પામ્યા હોય, એવા આત્મનિષ્ઠ પુરુષને કર્મોનું બંધન હોતું નથી. ॥૪-૪૧॥

માટે હે ભારત ! અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલા અને હૃદયમાં રહેલા આ આત્મવિષયક સંશયને પોતાની જ્ઞાનરૂપી તલવાર વડે કાપી નિષ્કામ કર્મયોગનું તું આચરણ કર અને યુદ્ધ માટે ઊભો થા. ॥૪-૪૨॥

ઈતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
'જ્ઞાનકર્મસંન્યાસયોગો' નામ ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ।

અધ્યાય ૫ – કર્મસંન્યાસયોગ

અર્જુન બોલ્યો : હે શ્રીકૃષ્ણ આપ કર્મના સંન્યાસની અને પાછી કર્મના યોગ ની પ્રશંસા કરો છો. તો એ બંનેમાંથી ગમે તે એક મારે માટે કલ્યાણકારક હોય તે જ નિશ્ચિત કરીને કહો. ॥૫-૧॥

શ્રીભગવાન બોલ્યા : કર્મ સંન્યાસ અને કર્મયોગ એ બંને ચોક્કસ કલ્યાણ કરનારાં છે; પણ તે બંનેમાં કર્મસંન્યાસ કરતાં કર્મયોગ વધારે ઉત્તમ છે. ॥૫-૨॥

હે મહાબાહો ! જે કોઈનો પણ દ્વેષ કરતો નથી કે કશા ની ઈચ્છા રાખતો નથી, તેને સદા સંન્યાસી જાણવો; કેમકે રાગદ્વેષના દ્વંદ્વથી નિવૃત્ત થયેલો મનુષ્ય અનાયાસે સંસારથી મુક્ત થઈ જાય છે. ॥૫-૩॥

સંન્યાસ અને કર્મયોગ અર્થાત્ જ્ઞાન અને કર્મએ બંને અલગ અલગ છે એમ અધિચારીઓ કહે છે, વિદ્વાનો કહેતા નથી; કારણ કે મનુષ્ય બંનેમાંના એકને પણ ઉત્તમ રીતે આચરે તો તે બંનેનું ફળ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૫-૪॥

જ્ઞાનીઓ જે પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે તે જ પરમપદ કર્મયોગીઓ પણ પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી જે મનુષ્ય જ્ઞાનયોગ અને કર્મયોગ ને એકરૂપ અર્થાત્ સરખા માને છે તે જ બરાબર છે. ॥૫-૫॥

પરંતુ હે મહાબાહો ! કર્મયોગ ના અનુષ્ઠાન વિના સંન્યાસયોગ પ્રાપ્ત કરવો અતિ કઠીન છે અને કર્મયોગમાં જોડાયેલો મુનિ તરત જ પરબ્રહ્મને પામે છે. ॥૫-૬॥

જે જિતેન્દ્રિય મનને વશમાં રાખનારો, અને શૂદ્ધ અંતઃકરણ વાળો છે, જેનો આત્મા સર્વ પ્રાણીમાત્રના આત્મારૂપ બન્યો છે, એવો યોગયુક્ત મનુષ્ય કર્મ કરવા છતાં પણ તેનાથી લિપ્ત થતો નથી. ॥૫-૭॥

એવો કર્મયાગયુક્ત તત્ત્વજ્ઞાની મનુષ્ય જુએ, સાંભળે, સ્પર્શ કરે, સૂંઘે, ખાય, ચાલે, ઊઠે, જાગે, શ્વાસ લે, બોલે, ત્યાગ કરે, કંઈ ગ્રહણ કરે, આંખો ઊઘાડે કે મીચે તો પણ 'ઈન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયોમાં વર્તે છે' એમ સમજી 'હું કાંઈ કરતો નથી' એવું માને છે. ॥૫-૮,૯॥

જે મનુષ્ય ફળની આસક્તિ ત્યજીને બધાં કર્મો પરમાત્માને અર્પણ કરે છે, તે પ્રાણીમાં સ્થિત કમળ ના પાનની જેમ પાપથી લેપાતો નથી. ॥૫-૧૦॥

કર્મયોગીઓ શરીરથી, મનથી, બુદ્ધિથી અથવા ઈન્દ્રિયોથી, આસક્તિને ત્યજીને કેવળ ઈન્દ્રિયોથી અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે જ સર્વ કર્મો કરે છે. ॥૫-૧૧॥

કર્મયોગી કર્મફળની કામના ત્યજીને અથાત્ પરમેશ્વર ને અર્પણ કરીને પરમશાંતિને પામે છે અને યોગરહિત પુરુષ કામના કરવાથી ફળમાં આસક્ત થઈ બંધનમાં પડે છે. ॥૫-૧૨॥

શરીરને વશ કરનાર પુરુષ મનથી સર્વ કર્મોમાં ક્ષતપિણાના ભાવનો ત્યાગ કરીને નવ દ્વારોવાળી આ દેહરૂપી નગરીમાં કંઈ પણ કરતો કે કરાવતો ન હોઈ સુખપૂર્વક રહે છે. ॥૫-૧૩॥

ઈશ્વર પ્રાણીઓના કર્તાપિણાને ઉત્પન્ન કરતો નથી, કર્મનું કે કર્મના ફળનું સર્જન કરતો નથી; પરંતુ સ્વભાવરૂપ પ્રકૃતિ માતા જ એ પ્રમાણે પ્રવૃત્ત થાય છે.

॥૫-૧૪॥

પરમેશ્વર કોઈનું પાપ કે પુણ્ય સ્વીકારતા નથી; અજ્ઞાન વડે જ્ઞાન ઢંકાયેલું છે. તેથી પ્રાણી ઓ મોહ પામે છે. ॥૫-૧૫॥

પરંતુ જેમનું તે અજ્ઞાન તત્ત્વજ્ઞાનથી નાશ પામ્યું છે, તેમનું તે જ્ઞાન સૂર્યની જેમ પરબ્રહ્મ ને પ્રકાશિત કરે દે છે. ॥૫-૧૬॥

તે (પરમાત્મા) જ્ઞાનમાં જેમનું મન એકરૂપ છે, જેમની બુદ્ધિ એકરૂપ છે, જેમના દેહ ની સ્થિતિ તન્મય છે, જેઓ પરમભાવે તેમાં જ સ્થિર છે, તેઓ પાપરહિત થઈ જન્મમરણ ના બંધનથી મુક્ત થઈ જાય છે. ॥૫-૧૭॥

તેવા મુક્ત વિદ્યાવિનયયુક્ત જ્ઞાનીઓ (સર્વજન માં દર્શન કરતાં હોવાથી) બ્રાહ્મણમાં, ગાયમાં, હાથીમાં, કૂતરામાં તથા ચાંડાલમાં પણ સમાન દૃષ્ટિવાળા હોય છે. ॥૫-૧૮॥

જેમનું મન આવા સમભાવમાં સ્થિત થયું છે, તેમણે અહીં જ સંસાર જીતી લીધો છે; કારણકે બ્રહ્મ નિર્દોષ અને સમાન છે. ॥૫-૧૯॥

પ્રિય મેળવીને હર્ષ પામતો નથી અને અપ્રિય મેળવીને ઉદ્દેગ પામતો નથી એવો સ્થિર બુદ્ધિ, સંશય રહિત અને બ્રહ્મને

જાણવા વાળો મનુષ્ય પરબ્રહ્મ પરમાત્મા માં હંમેશા સ્થિર રહે છે.
॥૫-૨૦॥

એવા બ્રહ્મરૂપ મનુષ્ય પોતાના અતઃકરણમાં બ્રહ્માનંદ ને પ્રાપ્ત કરીને ઈન્દ્રિયોના વિષયો મા અનાસક્ત થઈ જાય છે અને અવિનાશી પરમસુખ પ્રાપ્ત કરે છે.
॥૫-૨૧॥

ઈન્દ્રિયો તથા વિષયોના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થતા જે ભોગો છે, તે જ દુઃખ નુ મૂળ કારણ છે અને તે આદિ-અંત વાળા છે. હે અર્જુન ! જ્ઞાનીપુરુષ તેમાં આસક્ત થતાં નથી. ॥૫-૨૨॥

જે મનુષ્ય શરીરનો નાશ થાય તે પહેલાં કામને ક્રોધથી ઊપજતા વેગને સહજતાથી રોકવા સમર્થ છે, તે પુરુષ યોગી છે અને તે જ સુખી છે. ॥૫-૨૩॥

જે યોગી અંતરાત્મામાં જ સુખ, પ્રસન્નતા અને જ્ઞાનના પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે, તે બ્રહ્મરૂપ થઈને મોક્ષ પામે છે. ॥૫-૨૪॥

જેમના પાપદિ દોષ નાશ પામ્યા છે, જેમના સંશયો છેદાઈ ગયા છે, જેમનું મન પોતાના વશમાં છે અને જેઓ સર્વ પ્રાણી ઓના હિતમાં સદા તત્પર છે, એવા બ્રહ્મવેત્તા મનુષ્ય બ્રહ્મને પામે છે. ॥૫-૨૫॥

જેમને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું છે, જેઓ કામક્રોધથી મુક્ત થઈ ગયા છે, જેમણે ચિત્તને વશ કર્યું છે, તેવા સંન્યાસીને સહેલાઈથી બ્રહ્મરૂપ ની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૫-૨૬॥

બહારના વિષયો ને અતઃકરણમાં ચિંતવયા વગર, આંખોની દૃષ્ટિને બે ભ્રમરની વચ્ચે સ્થિર કરીને, નાકની અંદર ગતિ કરતા પ્રાણ તથા અપાનને સમાન કરીને, જેણે ઈન્દ્રિયો, મન અને બુદ્ધિ વશમાં કર્યા છે, તેમ જ જેનાં ઈચ્છા, ભય અને ક્રોધ નાશ પામ્યાં છે, એવો મુનિ મોક્ષની સાધનામાં તત્પર રહે છે, તેને સદા મુક્ત જ માનવો. ॥૫-૨૭,૨૮॥

મારો ભક્ત મને બધાં યજ્ઞો અને તપનો ભોક્તા, સંપૂર્ણ લોકોનો મહેશ્વર અને સર્વ પ્રાણીઓના મિત્ર સમજીને શાંતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૫-૨૯॥

ઈતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે 'કર્મસંન્યાસયોગો' નામ પંચમોઽધ્યાયઃ ।

અધ્યાય ૬ – આત્મસંયમયોગ

શ્રીભગવાન બોલ્યા : જે મનુષ્ય કર્મફળની ઈચ્છા ન કરી, કરવા યોગ્ય કર્મ કરે છે, તે સંન્યાસી છે, યોગી છે; પણ અગ્નિરહિત અને કર્તવ્યકર્મનો ત્યાગ કરી નિષ્ક્રિય થઈને બેસી રહે છે તે સંન્યાસી કે યોગી કહેવાતો નથી. ॥૬-૧॥

હે પાંડવ ! જેને ‘સંન્યાસ’ કહે છે, તેને તું ‘યોગ’ જાણ; કેમ કે જેણે સંકલ્પો છોડ્યા ન હોય એવો કોઈ મનુષ્ય યોગી થઈ શકતો નથી. ॥૬-૨॥

નિષ્કામ કર્મયોગજ સમતાયોગ ની પ્રાપ્તિનું સાધન છે અને યોગા૩ટ સાધકને માટે સમતાયોગ (અર્થાત્ માનસિક સંતુલન અને આત્મસંયમ) જ ઈશ્વર પ્રાપ્તિ નું સાધન છે, જ્યારે મનુષ્ય ઈન્દ્રિયો ના વિષયો અને કર્મફળમાં આસક્ત નથી થતો ત્યારે દરેક ઈચ્છા ઓના ત્યાગ કરવા વાળા (સતુંલિત) મનુષ્યને યોગી કહેવાય છે. ॥૬-૩,૪॥

મનુષ્ય પોતાના મન અને બુદ્ધિ દ્વારા જ પોતે બંધન કે મુક્તિ પામે છે, કેમકે મન જ મનુષ્યનો મિત્ર છે અને મન જ મનુષ્યનો શત્રુ છે જેણે પોતાના મન ઉપર બુદ્ધિથી વિજય મેળવ્યો છે, તેનું મન તેનું મિત્ર છે, પરંતુ જેની ઈન્દ્રિયો વશમાં નથી તેનું મન તેના માટે શત્રુની જેમ વર્તે છે. ॥૬-૫,૬॥

હંડી – ગરમી, સુખ – દુઃખ તથા માન – અપમાનમાં જે મન તથા ઈન્દ્રિયોને જીતીને અત્યંત શાંત તથા સમ રહે છે, તેને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. ॥૬-૭॥

જે જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન વડે તૃપ્ત આત્માવાળો છે, જે વિકારરહિત અને જુતેન્દ્રિય છે તથા માટી, પથ્થર તથા સોનાને સમાન ગણે છે તે યોગી 'યોગસિદ્ધ' કહેવાય છે. ॥૬-૮॥

સુહૃદ, મિત્ર, શત્રુ, ઉદાસીન, મધ્યસ્થ, દ્વેષપાત્ર, બંધુ, સજ્જન અને પાપીઓમાં પણ સમબુદ્ધિ રાખવાવાળો મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ છે. ॥૬-૯॥

યોગીએ એકાંતવાસમાં એકલા રહી ચીત્તને તથા દેહને વશ કરી, આશારહીત અને પરિગ્રહરહિત થઈને અંતઃકરણને સદા યોગાભ્યાસમાં રત રાખવું.

॥૬-૧૦॥

અતિ ઊંચું નહિ ને અતિ નીચું નહિ એવું દર્ભ, મૃગચર્મ તથા વ્યાઘ્રાંબરવાળું પોતાનું સ્થિર આસન પવિત્ર સ્થાનમાં સ્થાપી તે આશન પર બેસી, મનને એકાગ્ર કરી, ચિત્ત તથા ઈન્દ્રિયોની ક્રિયાઓને રોકી અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે યોગાભ્યાસ કરવો. ॥૬-૧૧,૧૨॥

દેહ, મસ્તક અને ડોકને સમાન તથા અચળ રાખી, સ્થિર થઈ કોઈપણ દિશાઓમાં ન જોતાં, નાસિકાના અગ્રભાગ પર દૃષ્ટિ સ્થિર કરી, અતિ શાંત ચિત્તવાળા યોગીએ નિર્ભય થઈ, બ્રહ્મચર્યવ્રતમાં રહી, મનને વશ કરી, મારામાં ચિત્ત પરોવી સમાધિમાં બેસવું. ॥૬-૧૩,૧૪॥

એમ પોતાના અંતઃકરણને નિત્ય યોગમાં જોડતો અને મનને વશ કરનારો યોગી મારામાં રહેલી મોક્ષરૂપ પરમ નિષ્ઠાવાળી શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૬-૧૫॥

હે અર્જુન ! વધુ ખાનારને કે તદ્દન નહિ ખાનારને, બહુ ઊંઘવાના સ્વભાવવાળાને તેમ જ અતિ જાગનારને યોગ સિદ્ધ થતો નથી. ॥૬-૧૬॥

પણ નિયમથી આહારવિહાર વાળાને, કર્મોમાં યોગ્ય ઊંઘનાર - જાગનારને યોગ સાધ્ય બની દુઃખહારક થાય છે. ॥૬-૧૭॥

જ્યારે વશ થયેલું ચિત્ત આત્મામાં સ્થિત થાય છે અને સર્વ કામનાઓથી મુક્ત થાય છે, ત્યારે મનુષ્ય યોગારૂઢ કહેવાય છે. ॥૬-૧૮॥

જેમ વાયુરહિત સ્થાનમાં રહેલો દીવો હાલતો નથી. તે ઉપમા આત્મનિષ્ઠ યોગીના વશ થયેલા ચિત્તની કહેવામાં આવી છે. ॥૬-૧૯॥

જ્યારે ધ્યાનયોગના અભ્યાસથી ચિત્ત શાંત થઈ જાય છે, ત્યારે સાધક બુદ્ધિથી (ધ્યાનથી શુદ્ધ થયેલા મનથી) પરમાત્માના દર્શન કરી પરમાત્મા માં જ રત રહે છે. ॥૬-૨૦॥

યોગી, ઈન્દ્રિયોથી પરે અને બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પરમ સુખનો અનુભવ કરીને પરમાત્માથી ક્યારેક દૂર થતો નથી. ॥૬-૨૧॥

પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાથી સાધકને દુનીયાના બીજા કોઈપણ લાભો વામણાં લાગે છે આવી સ્થિતી ને પ્રાપ્ત કરનાર યોગી મોટાં મોટાં દુઃખ થી પણ વિચલિત (દુઃખી) થતો નથી. ॥૬-૨૨॥

દુઃખનાં સંયોગનો વિયોગ એટલે જ યોગ, જેને સમજવો જોઈએ, તેમજ એ ધ્યાનયોગનો અભ્યાસ ઉત્સાહપૂર્વક અને નિશ્ચયપૂર્વક કરવો જોઈએ. ॥૬-૨૩॥

સંકલ્પોથી ઉત્પન્ન થયેલી સર્વ કામનાઓને પૂરેપૂરી ત્યજી મન વડે જ ઈદ્વિયોના સમુદાયને સર્વ તરફથી ઘેર્યપૂવક વશ કરેલી બુદ્ધિથી ઘીમે ઘીમે વિષયોનો નિગ્રહ કરવો અને ચિત્તને આત્મામાં સારી રીતે સ્થિર કરી કંઈ પણ ચિંતન નહિ કરતાં ધીરે ધીરે સ્થિર બુદ્ધિથી પરમાત્મામાં મન લગાવીને શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૬-૨૪, ૨૫॥

ચંચળ તથા અસ્થિર મન જે જે નિમિત્તથી બહાર ભટકે છે તે તે નિમિત્તથી તેને રોકી આત્મામાં જ સ્થિત કરવું. ॥ ૬-૨૬॥

અતિ શાંત મનવાળા, (કામ, ક્રોધ, લોભ આદિ રજોગુણોથી નિવૃત્ત, પાપરહિત અને બ્રહ્મરૂપ થયેલા યોગીને જ શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મસુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૬-૨૭॥

આ રીતે ચિત્તને સદા સમાધિમાં જોડતો યોગી પાપરહિત થઈ સરળતાથી પરબ્રહ્મના સ્પર્શરૂપ અનંત સુખનો અનુભવ કરે છે. ॥ ૬-૨૮॥

યોગયુક્ત અંતઃકરણવાળો, સર્વમાં સમદૃષ્ટિવાળો યોગી બધાં ભૂતોમાં પોતાને અને પોતામાં સર્વ પ્રાણીઓને જુએ છે. ॥૬-૨૯॥

જે યોગી મને સર્વત્ર જુએ છે અને બધું મારામાં જુએ છે, તેને હું સદા દૃશ્યરૂપ રહે છે. ॥૬-૩૦॥

એકત્વપણાનો આશ્રય કરી જે યોગી સર્વ ભૂતોમાં રહેલા મને ભજે છે, તે સર્વ પ્રકારે વર્તે, તોપણ મારામાં રહે છે. ॥૬-૩૧॥

હે અર્જુન! જે સર્વત્ર પોતાની પેઠે સુખ અથવા દુઃખને સમાન અનુભવે છે, તે યોગીને મેં શ્રેષ્ઠ ગણ્યો છે. ॥૬-૩૨॥

અર્જુન કહે: હે મધુસૂદન! સમદૃષ્ટિ રાખવારૂપ જે યોગ આપે મને કહ્યો એની સ્થિતિ પામવા મનની ચંચળતાને લીધે હું સરળ માનતો નથી. ॥૬-૩૩॥

કેમ કે હે શ્રી કૃષ્ણ! મન અતિ ચંચળ, ક્ષોભ કરનાર, બળવાન અને દૃઢ છે. તેનો નિરોધ કરવો એ વાયુની જેમ હું અતિ કઠિન માનું છું. ॥૬-૩૪॥

શ્રીભગવાન બોલ્યા: હે મહાબાહો! ખરેખર, મન ચંચળ અને વશ કરવું કઠિન છે; તોપણ હે કૌતેય! અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય વડે તે વશ કરી શકાય છે.

॥૬-૩૫॥

જેણે મન વશ કર્યું નથી , તેને માટે યોગ કઠિન છે, પણ મનને વશ કરનારો અને તે માટે યત્ન કરતો મનુષ્ય તે યોગ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, એવું મારું માનવું છે. ॥૬-૩૬॥

અર્જુન કહે: હે શ્રીકૃષ્ણ! જે યોગ માં શ્રદ્ધા વાળો છે, પરંતુ પૂરો સંયમી ન હોવાથી તેનું મન યોગભ્રષ્ટ થઈ જાય અને એ યોગની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત ન કરી શકે તો કઈ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે? ॥૬-૩૭॥

હે મહાબાહો ! શું તે યોગ ભ્રષ્ટ થયેલો આશ્રય વિનાનો સાધક બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપ માર્ગમાં મૂઠ થઈને છિન્નભિન્ન થયેલા વાદળોની પેઠે નાશ તો નથી પામતો ને? ॥૬-૩૮॥

હે શ્રીકૃષ્ણ ! મારા આ સંશયનો સંપૂર્ણ નાશ કરવા આપ જ સમર્થ છો, કેમ કે આપ વિના બીજો આ સંશયનો નાશ કરનાર કોઈ મળે તેમ નથી. ॥૬-૩૯॥

શ્રીભગવાન બોલ્યા: હે પાર્થ ! આ લોકમાં કે પરલોકમાં તેવા યોગીનો કદી વિનાશ થતો નથી; કારણકે હે તાત ! કલ્યાણ માર્ગનું આચરણ કરનારો કોઈ મનુષ્ય દુર્ગતિ પામતો નથી. ॥૬-૪૦॥

તે યોગથી ભ્રષ્ટ થયેલો મનુષ્ય પુણ્યકર્મ કરનારાઓના લોકને પામી, ઘણા વર્ષો સુધી ત્યાં નિવાસ કરી પછી પવિત્ર સજ્જનોને ઘેર જન્મે છે. ॥૬-૪૧॥

અથવા બુદ્ધિમાન યોગીઓના કુળમાં જ જન્મે છે. ખરેખર, આ લોકમાં આવી જગ્યાએ જન્મ મળવો અતિ દુર્લભ છે. ॥૬-૪૨॥

હે કુરુનન્દન ! આ જન્મમાં તેને પૂર્વજન્મની યોગસાધનાવાળી બુદ્ધિનો સંયોગ થાય જ છે અને ફરીથી યોગસિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. ॥૬-૪૩॥

પૂર્વના યોગના અભ્યાસને લીધે તે અવશ્ય યોગસિદ્ધિ તરફ ખેંચાય છે. આ જુદાસુ શબ્દબ્રહ્મને ઓળંગી આગળ નીકળી જાય છે. ॥૬-૪૪॥

ખંતથી યત્ન કરતાં જેના પાપ નાશ પામ્યા છે તે યોગી અનેક જન્મોની સિદ્ધિથી પરમ ગતિ પામે છે. ॥૬-૪૫॥

આવો યોગી તપસ્વીઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ, પરોક્ષ જ્ઞાનીઓથી પણ અધિક, યજ્ઞાદિ કર્મ કરનારાઓથી પણ અધિક ઉત્તમ મનાયો છે. માટે હે અર્જુન તું યોગી થા. ॥૬-૪૬॥

સર્વ યોગીઓમા જે મારા પ્રત્યે શ્રદ્ધા વાળો, મારામાં ચિત્ત સ્થિર રાખી અતઃકરણ વડે મને ભજે છે, તેને હું શ્રેષ્ઠ યોગી માનું છું ॥૬-૪૭॥

ઈતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે ‘આત્મસંયમયોગો’ નામ ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ ।

અધ્યાય ૭ – જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગ

શ્રીભગવાન બોલ્યા: હે પાર્થ! મારામાં મન સ્થિર કરી મારો આશ્રય લઈ, યોગ સાધતાં તું સંશયરહિત થઈને મને સમગ્ર રીતે જાણી શકશે તે વિશે સાભંભ.

॥૭-૧॥

હું તને બ્રહ્મ અનુભવ (વિજ્ઞાન) સહિત આ સંપૂર્ણ બ્રહ્મવિદ્યા (જ્ઞાન) કહું છું. તેને જાણ્યા પછી આ લોકમાં બીજું જાણવા યોગ્ય કશું જ બાકી રહેતું નથી.

॥૭-૨॥

હજારો મનુષ્યોમાં કોઈક જ જ્ઞાન સિદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરે છે અને પ્રયત્ન કરતા સિદ્ધો માં પણ કોઈ જ મને સત્યસ્વરૂપે જાણી લે છે.

॥૭-૩॥

પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, મન, બુદ્ધિ અને અહંકાર એમ આઠ પ્રકારના ભેદવાળી મારી આ પ્રકૃતિ છે. ॥૭-૪॥

આ પ્રકૃતિ અપરા અર્થાત્ જડ છે, પણ હે મહાબાહો! મારી બીજી પરા અર્થાત્ ચેતન (પુરુષ) પ્રકૃતિને જીવરૂપ જાણ, જેના વડે આ જગત ધારણ કરવામાં આવ્યું છે. ॥૭-૫ ॥

સર્વ ભૂતો આ બે પ્રકારની શક્તિ પ્રકૃતિ અને પુરુષ થી ઉત્પન્ન થયાં છે એમ તુ જાણ અને સમગ્ર જગતની ઉત્પત્તિનું તથા સંહારનું કારણ હું છું. (૧૩-૨૬ પણ જોવું) ॥૭-૬॥

હે ધનંજય! મારાથી અધિક ઉત્તમ બીજું કંઈ નથી. દોરામાં મણિકાઓના સમૂહની જેમ આ સર્વ બ્રહ્માંડ મારામાં પરોવાયેલું છે. ॥૭-૭॥

હે કૌતેય! જળમા રસ હું છું, ચંદ્રઅને સૂર્યમાં તેજ હું છું; સર્વ વેદોમાં પ્રણવ અર્થાત્ ઐકાર, આકાશમાં શબ્દ અને પુરુષોમાં પૌરુષત્વ હું છું. વળી પૃથ્વીમા પાવક ગંધરૂપે અને અગ્નિમાં તેજરૂપે પણ હું છું. સર્વ પ્રાણીઓમાં જીવનરૂપે અને તપસ્વીઓમાં તપરૂપે હું છું. ॥૭-૮,૯॥

હે પાર્થ! સર્વ ભૂતોનું સનાતન બીજ ઉત્પતિનું કારણ તું મને જાણ બુદ્ધિમાનોની બુદ્ધિ અને તેજસ્વીઓનું તેજ હું છું. (૯-૧૮, ૧૦-૩૯ પણ જોવું) હે ભરત શ્રેષ્ઠ! કામ અને રાગ વિનાનું બળવાનોનું સાત્ત્વિક બળ હું છું. બધા પ્રાણીઓમાં રહેલો ધર્મ ને અનુકૂળ જે કામ (સંતાન ની ઉત્પત્તિ માટે) છે તે પણ હું છું. ॥૭-૧૦,૧૧॥

વળી જે સાત્ત્વિક, રાજસિ તથા તામસિક ભાવો અને પ્રદાર્થ છે, તેઓ મારાથી જ ઉત્પન્ન થયેલાં છે. એમ તું જાણ. તેઓ સર્વ મારા આશ્રીત છે પરંતુ હું તેમના પ્રભાવ માં નથી. ॥૭ -૧૨॥

આ સર્વ જગત આ ત્રણ પ્રકારના મોહિત છે. માટે એઓથી વિલક્ષણ અને વિકારરહિત મને કોઈ જાણી શકતું નથી. ॥૭-૧૩॥

કેમ કે મારી આ ત્રિગુણમયી દૈવી માયા ઓગંવી અતિ કઠિન છે. જેઓ મારે શરણે આવે છે, તેઓ મારી કૃપાથી આ માયાને ઓળંગે છે. (૧૪-૨૬, ૧૫-૧૯, ૧૮-૬૬ પણ જોવું) ॥૭-૧૪॥

માયાએ મોહિત કરેલાં અજ્ઞાનવાળા, મૂઢ પાપી અને આસુરી ભાવને આશ્રયે રહેનારા અદમ પુરુષો મારે શરણે આવતા નથી. ॥૭-૧૫॥

હે ભરત શ્રેષ્ઠ! ચાર પ્રકારના ઊત્તમ કર્મ કરનારા મનુષ્યો - દુઃખી, પરમાત્મા ને જાણવાની ઈચ્છા વાળો જિજ્ઞાસુ, ઘનઈચ્છુક અને જ્ઞાની મને ભજે છે. ॥૭-૧૬॥

સદા મારા ધ્યાનમાં એકાગ્ર ચિત્ત વાળો અને મારા પ્રત્યે એકનિષ્ઠ ભક્તિવાળો જ્ઞાની શ્રેષ્ઠ છે; કેમ કે જ્ઞાનીને હું અત્યંત પ્રિય છું અને તે મને અત્યંત પ્રિય છે. ॥૭-૧૭॥

એ બધા ભક્તો શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ જ્ઞાની ભક્તતો મારો આત્મા જ છે, એવો મારો મત છે; કેમ કે તે એકાગ્ર ચિત્ત વાળો થઈ, સર્વોત્તમ ગતિરૂપ મને જ આશ્રયકરી સ્થિર રહે છે. (૯-૨૯ પણ જોવું) ॥૭-૧૮॥

ઘણા જન્મોને અંતે આ બધું 'વાસુદેવ જ છે' અવું સમજી તે જ્ઞાનવાળો જ્ઞાની મને પામે છે. તે મહાત્મા અતિ દુર્લભ છે. ॥૭-૧૯॥

જે કામનાઓ વડે હરાયેલા જ્ઞાનવાળા અને પોતાની પ્રકૃતિને વશ થયેલા મનુષ્યો તે તે નિયમનો આશ્રય કરી બીજા દેવતાઓને શરણે જાય છે, એટલેકે તેઓ ને જ ભજે છે. ॥૭-૨૦॥

જે જે મનુષ્ય જે જે દેવ સ્વરૂપને શ્રદ્ધા પૂર્વક પૂજા - ભક્તિ કરવા ઈચ્છે છે, તે તે ભક્તની તે સ્વરૂપ વિષે હું શ્રદ્ધાને દૃઢ કરું છું. મેં સ્થિર કરેલી તે શ્રદ્ધાથી યુક્ત થઈ, તે તે દેવનું આરાધન કરે છે અને તે દેવતા દ્વારા મેં જ નિર્માણ કરેલા ઈચ્છિત ભોગો પામે છે. ॥૭-૨૧, ૨૨॥

પરંતુ અલ્પ બુદ્ધિ વાળાનું તે ફળ વિનાશી હોય છે. દેવોને પુજનારા દેવોને પામે છે પણ મારા ભક્તો મને જ પામે છે. ॥૭-૨૩॥

અજ્ઞાની મનુષ્ય 'હું' પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ના - મન, બુદ્ધિ તથા વાણીથી પરે, પરમ અવિનાશી - દિવ્ય સ્વરૂપ ને નથી જાણતા અને તેથી એવું સમજી લે છે કે હું રૂપ વગરનો નિરાકાર છું અને રૂપ ધારણ કરું છું. ॥૭-૨૪॥

યોગમાયાથી ઢંકાયેલો હું સર્વને પ્રત્યક્ષ નથી. તેથી મારી માયાથી મોહિત મૂઢ અજ્ઞા અને અવિનાશી એવા મને જાણતા નથી. ॥૭-૨૫॥

હે અર્જુન ! ભૂતકાળમાં થઈ ગયેલા તથા મવિષ્ય કાળમાં થનારા સર્વ ભૂતોને હું જાણું છું, પરંતુ મને કોઈ જાણતું નથી. ॥૭-૨૬॥

હે ભરતવંશી પરંતપ ! ઈચ્છા અને દ્વેષથી ઉત્પન્ન થતાં રાગદ્વેષાદિ દ્વંદ્વના મોહ વડે સર્વ પ્રાણીઓ સૃષ્ટિમાં અત્યંત મોહ પામે છે. પરંતુ જે પુણ્યકર્મ વાળા મનુષ્યોનું પાપ નાશ પામ્યું હોય છે, તેઓ રાદ્વેષાદિ દ્વંદ્વ ના મોહથી છૂટી દૃઢ વ્રત વાળા થઈ મને ભજે છે. ॥૭-૨૮॥

જેઓ મારો આશ્રય કરી જન્મ અને મરણથી છૂટવા ચત્ન કરે છે, તેઓ તે બ્રહ્મને, અધ્યાત્મને તથા સમગ્ર કર્મને સંપૂર્ણપણે જાણે છે. ॥૭-૨૯॥

જેઓ અધિભૂત, અધિદેવ, અને અધિયજ્ઞ સહિત મને જાણે છે, તે મારામાં સમત્વ ચિત્તવાળા પુરુષો મરણકાળે પણ મને જાણે છે - મારામાં લીન થાય છે. ॥૭-૩૦॥

ઈતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે 'જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગો' નામ સપ્તમોઽધ્યાયઃ ।

અધ્યાય ૮ - અક્ષરબ્રહ્મયોગ

અર્જુન કહે: હે પુરોષોત્તમ! તે બ્રહ્મ શું છે? અધ્યાત્મ શું છે? કર્મ શું છે? અધિભૂત શું છે? અને અધિદેવ શું કહેવાય છે? તે મને સમજાવો. આધિયજ્ઞ કોણ છે અને તે આ દેહમાં કયા પ્રકારે રહે છે? હે મધુસૂદન! એકાગ્ર ચિત્તવાળાઓ મરણકાળે આપને કેવી રીતે જાણે છે? ॥૮-૧, ૨॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા: પરમાત્મા બ્રહ્મ કહેવાય છે તેનો સ્વભાવ
ચૈતન્ય અઘ્યાત્મ કહેવાય છે; અને પ્રાણી માત્રને ઉત્પન્ન કરનારી
બ્રહ્મની ક્રિયાશક્તિ એ કર્મ કહેવાય છે. ॥૮-૩॥

નાશવંત પ્રદાર્થ આધિભૂત છે, હિરણ્યગર્ભ પુરુષ અર્થાત્
અક્ષરબ્રહ્મ અધિદૈવ છે. દેવધારીઓમાં શ્રેષ્ઠ! હું વાસુદેવ- આ
દેહમાં અંતર્યામી અધિયજ્ઞ છું. ॥૮-૪॥

મરણ વખતે મારુ સ્મરણ કરતાં કરતાં જે મનુષ્ય શરીર છોડી
જાય છે. તે મારા સ્વરૂપને પામે છે, એમાં કોઈ શંકા નથી. ॥૮-૫॥

હે કૌંતેય! મનુષ્ય અંતકાળે જે જે વસ્તુ ને યાદ કરતા શરીર છોડે
છે, તે તેને પામે છે; કેમ કે સદા તે પદાર્થની ભાવનાવાળો તે હોય
છે. (છા.ઉ. ૧૪-૩-૦૯ પણ જોવું) ॥૮-૬॥

માટે સર્વ કાળે તું મારું સ્મરણ કર અને યુદ્ધ (કર્તવ્ય કર્મ) કર.
મારામાં મન-બુદ્ધિ રાખવાથી તું અવશ્ય મને જ પામીશ. (૧૨-૮
પણ જોવું) ॥૮-૭॥

હે પાર્થ! અભ્યાસયોગ થી યુક્ત અને અન્યત્ર નહિ જનારાં ચિત્ત
વડે સદાં મારું ચિતંન કરતાં મનુષ્ય પરમ દિવ્ય પરબ્રહ્મને પામે
છે. ॥૮-૮॥

સર્વજ્ઞ, પુરાણ, સર્વના નિયંતા, સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ, સર્વના ધારક -
પોષક, અચિત્ય રૂપવાળા, સૂર્ય જેવા તેજસ્વી વર્ણવાળા અને
અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર થી દૂર એવા દિવ્ય પુરુષ પરમેશ્વરનું, જે
વારંવાર સ્મરણ કરે છે તે મરણ સમયે ભક્તિ તથા યોગબળથી

યુક્ત, અચળ મન વડે બે ભૃકૃટિની વચ્ચે પ્રાણને સારીરીતે સ્થાપી પરમ દિવ્ય પુરુષ પરબ્રહ્મને પામે છે.(કઠો.ઉ. ૨-૨૦, યજુ.વે.૩૧-૧૮, ગીતા ૪-૨૯, ૫-૨૭, ૬-૧૩ પણ જોવું) ॥૮-૯,૧૦॥

વેદવેતાઓ જેને અક્ષર કહે છે, સ્પૃહા રહિત મુનિઓ જેમા પ્રવેશ કરે છે અને જેને ઈચ્છનારા બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે, તે અક્ષર બ્રહ્મને હું તને ટૂંકમાં કહીશ. (કઠો.ઉ. ૨-૧૫ પણ જોવું) ॥૮-૧૧॥

ઈદ્રિયરૂપી સર્વ દરવાજાને નિયમમાં રાખી, મનને હૃદયમાં રાખી, પોતાના પ્રાણને મસ્તકે બ્રહ્મચંદ્રમાં ધારણ કરી, યોગધારણામાં રહેલો જે પુરુષ 'ૐ' એવા એકાક્ષર બ્રહ્મનો જપ કરતો અને મારુ સ્મરણ કરતો દેહ ત્યજી જાય છે , તે પરમ ગતિ પામે છે. ॥૮-૧૨,૧૩॥

હે અર્જુન! જે બીજામાં ચિત્ત નહિ રાખતો નિત્ય નિરંતરં મારું સ્મરણ કરે છે, તે નિત્ય સમાહિત ચિત્તવાળા યોગીને હું સુલભ છું. ॥૮-૧૪॥

પરમ મુક્તિને સિદ્ધ મહાત્માઓ, પામી દુઃખનાં સ્થાનરૂપ અને નાશંવત પુનર્જન્મને પામતા નથી ॥૮-૧૫॥

હે અર્જુન! બ્રહ્મલોક પર્યતજે સર્વ લોક છે તે સર્વ લોકને પામવાથી પણ મનુષ્ય ફરી જન્મ પામે છે; પરંતુ હે કૌન્તેય! મને પામીને ફરી જન્મ પામતો નથી. (૯-૨૫ પણ જોવું) ॥૮-૧૬॥

જે સહસ્ત્ર યુગ (અર્થાત્ ૪.૩૨ કરોડ વર્ષ) સુધીનો બ્રહ્માનો જે દિવસ છે અને સહસ્ત્ર યુગ સુધીની જે રાત્રિ છે; તેને જેઓ જાણે છે, તેઓ દિવસ-રાત્રિના પરિણામને જાણનારા છે. ॥૮-૧૭॥

બ્રહ્માના દિવસનો આરંભ થતાં બ્રહ્માની સુષુપ્ત અવસ્થામાંથી સર્વ ભૂતો ઉત્પન્ન થાય છે અને બ્રહ્માની રાત્રિનો આરંભ થતાં તે જ અવ્યક્ત નામની અવસ્થામાં લય પામે છે. ॥૮-૧૮॥

હે પાર્થ! તે જ સર્વ ભૂતોનો સમૂહ ઉત્પન્ન થઈ બ્રહ્માની રાત્રિ આવતાં પરવશ થઈ લય પામે છે અને બ્રહ્માનો દિવસ આવતાં ફરી ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૮-૧૯॥

પરંતુ આ અવ્યક્તથી શ્રેષ્ઠ બીજો અવ્યક્ત સનાતન અક્ષર બ્રહ્મરૂપ ભાવ છે, તે સર્વ ભૂતો નાશ પામવા છતાં નાશ પામતાં નથી. જે અવ્યક્ત ‘અક્ષર’ કહેવાય છે એને જ પરમ ગતિ કહે છે; જેને પામીને જ્ઞાનીઓ સંસારમાં પુનર્જન્મ પામતાં નથી, તે મારું પરમ ધામ છે. ॥૮-૨૦, ૨૧॥

હે પાર્થ! જેની અંદર આ સર્વ ભૂતો રહ્યા છે અને જેના વડે આ સર્વ સૃષ્ટિ વ્યાપ્ત છે, તે પરમ પુરુષ તો અનન્ય ભક્તિ વડે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે. (૯-૪, ૧૧-૧૫ પણ જોવું) ॥૮-૨૨॥

હે ભરત શ્રેષ્ઠ! જે સમયનાં મુત્યુ પામેલાં યોગીઓ પાછા આવતા નથી તથા જે સમયમાં મરેલાં પાછા જન્મે છે તે કાળ વિશે હું કહું છું. ॥૮-૨૩॥

એ બે જાત ના માર્ગ માં જ્યોતિર્મય અગ્નિ, પ્રકાશ, દિવસ, શુકલપક્ષ અને ઉત્તરાયણના (જ્ઞાન) છ મહીના વાળા માર્ગથી જાય છે તે બ્રહ્મભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. (અને પુનઃ સંસારમાં પાછા આવતા નથી) (છા.ઉ. ૪-૧૫-૫, ૪-૧૦-૧, બૃ.ઉ. ૬-૨-૧૫, પ્ર.ઉ. ૧-૧૦, અને ઈસા.ઉ. ૧૮ પણ જોવું) ॥૮-૨૪॥

ધૂમાડો, રાત્રિ, કૃષ્ણપક્ષ અને દક્ષિણાયનના (અજ્ઞાન) છ મહીના વાળા માર્ગ થી જનારા યોગી સ્વર્ગસુખ ભોગવી પાછા જન્મે છે.(છા.ઉ. ૫-૧૦-૩ થી ૫, બ્ર.સૂ. ૩-૧-૮, અને ગીતા ૯-૨૧ પણ જોવું) ॥૮-૨૫॥

કેમ કે જગતની આ શુકલ (જ્ઞાન) અને કૃષ્ણ (અજ્ઞાન) ગતિઓ નિત્ય છે; એકમાં ગયેલો પાછો આવતો નથી અને બીજામાં ગયેલો ફરી સંસારમાં જન્મે છે. ॥૮-૨૬॥

હે પાર્થ બંને માર્ગોને જાણનાર યોગી મોહ પામતો નથી. માટે હે અર્જન! તું સર્વકાળે યોગયુક્ત થા. ॥૮-૨૭॥

આ ગતિઓ વિષે જાણ્યા પછી સર્વ યોગીઓ વેદોમાં, યજ્ઞોમાં, તપમાં તથા દાનોમાં જે પુણ્યનું ફળ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, તે સર્વને પાર કરી જાય છે અને સનાતન પરમ પદ ને પામે છે. ॥૮-૨૮॥

ઈતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે ‘અક્ષરબ્રહ્મયોગો’ નામ અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ।

અધ્યાય ૯ – રાજવિદ્યારાજગુહ્યયોગ

શ્રી ભગવાન બોલ્યા: અસૂયા વગરના એવા તને હું આ ગૂઢમાં ગૂઢ વિજ્ઞાનયુક્ત જ્ઞાન કહું છું. તેને જાણીને તું અશુભથી મુક્ત થઈશ. ॥૯-૧॥

આ જ્ઞાન બધી વિદ્યાઓનો અને જ્ઞાનનો રાજા, બધી ગૂઢતાનો રાજા, સૌથી ઉત્તમ, શ્રેષ્ઠ ધર્મમય, સુખદ, પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી શકાય એવું, મેળવવામાં સરળ અને અક્ષય છે. ॥૯-૨॥

હે પરંપત! આ ધર્મ માં જે મનુષ્યો શ્રદ્ધા રાખતા નથી તે મને ન પામતાં મૃત્યુરૂપ સંસારના માર્ગમાં ભટક્યા કરે છે. ॥૯-૩॥

આ સર્વ જગત પરબ્રહ્મ પરમાત્મા એવા મારી આદી પ્રકૃતી અર્થાત્ અક્ષરબ્રહ્મ નો વિસ્તાર છે. સર્વ ભૂતો મારામાં સ્થિત છે, પણ હું તેઓમાં સ્થિત નથી. ॥૯-૪॥

વળી સર્વ ભૂતો મારામાં રહેલાં નથી એમ પણ કહેવાય. મારુ ઐશ્વર્યયુક્ત યોગબળ તું જો! ભૂતોને ઉત્પન્ન કરનારો તથા ભૂતો ધારણ કરનારો મારો આત્મા ભૂતોમાં સ્થિત નથી. ॥૯-૫॥

જેમ સર્વત્ર ગતિ કરનારો મહાન વાયુ આકાશમાં નિત્ય રહેલો છે, તેમ સર્વ ભૂતો મારામાં સ્થિત છે એમ તું જાણ. ॥૯-૬॥

હે કૌંતેય ! પ્રલયકાળે સર્વ ભૂતો સૃષ્ટિના અંતે મારી પ્રકૃતિમાં લય પામે છે. તેમને હું સૃષ્ટિના આરંભથી ફરી ઉત્પન્ન કરું છું. ॥૯-૭॥

મારી માયામય પ્રકૃતિનો આશ્રય લઈને પ્રકૃતિને વશ હોવાથી
પરવશ એવા ભક્તોના સમૂહને હું વારંવાર સર્જું છું ॥૯-૮॥

હે ધનંજય ! વળીતે કર્મોમાં હું આસક્તિરહિત અને ઉદાસીન
રહેતો હોવાથી તે કર્મો મને બાંધતા નથી. ॥૯-૯॥

હે કૌન્તેય મારી અધ્યક્ષતાને લીધે મારી પ્રકૃતિ, જડ-ચેતન
સહિત સર્વ જગતને ઉત્પન્ન કરે છે. એથી જગતનો ક્રમ ચાલ્યા
કરે છે. ॥૯-૧૦॥

મારા પરમ ભાવને ન જાણનારા અધિવેકી મનુષ્યો જ્યારે હું
મનુષ્ય દેહ ધારણ કરું છું ત્યારે મારી અવજ્ઞા કરે છે. આવા
મિથ્યા આશાવાળા, મિથ્યા કર્મવાળા, મિથ્યા જ્ઞાનવાળા અને
વિપરીત બુદ્ધિના મનુષ્યો મારી રાક્ષસી, આસુરી અને મોહ
પમાડનારી પ્રકૃતિનો આશ્રય કરનારા હોય છે. ॥૯-૧૧,૧૨॥

પરંતુ હે પાર્થ ! મહાત્મા પુરુષો તો દેવી પ્રકૃતિનો આશ્રય લઈ મને
સર્વ ભૂતોના આદિ કારણ રૂપ અને અધિનાશી રૂપે જાણીને
અનન્ય મનથી મને ભજે છે. ॥૯-૧૩॥

મને પામવા માટે ચત્ન કરતા તેઓ દૃઢ વ્રત ધારણ કરીને સર્વદા
મારું કીર્તન કરતાં અને મને નમન કરતા સદા સાવધાન
મનવાળા રહી મારી ઉપાસના કરે છે. ॥૯-૧૪॥

ઘણા સાધકો જ્ઞાનચજ્ઞથી મારું પૂજન કરી મારી ઉપાસના કરે છે.
હું સર્વત્ર રહેલો છું, એવા મારી કેટલાક મનુષ્યો એકત્વપણાથી

(અદ્વૈતભાવ) તો કેટલાક ભેદભાવથી (દ્વૈતભાવ) અને કેટલાક જાતજાતના પ્રકારે મારી ઉપાસના કરે છે. ॥૯-૧૫॥

હું સોમયાગાદિ છું, હું વૈશ્વદેવ યજ્ઞ છું, પિતૃઓને અર્પણ કરાતું અન્ન હું છું, હું ઔષધ છું, હું મંત્ર છું, હું હોમવામાં આવતું ઘી છું, હું અગ્નિ છું અને હોમવાની ક્રિયા પણ હું જ છું. (૪-૨૪ પણ જોવું) આ જગતનો પિતા, માતા, ધાતા અને પિતામહ પણ હું છું, વેદ વડે જાણવા યોગ્ય, પવિત્ર, ઐકાર, ઋગ્વેદ, સામવેદ અને યજુર્વેદ પણ હું છું. સર્વની કર્મફળરૂપ ગતિ, પોષણકર્તા, પ્રભુ, સાક્ષી, નિવાસ, શરણ, મિત્ર, ઉત્પાદક, સંહારક, સ્થિતિ, આધાર તથા અવિનાશી બીજ પણ હું છું (૭-૧૦ અને ૧૦-૩૯ પણ જોવું). ॥૯-૧૬, ૧૭, ૧૮॥

હે અર્જુન! આ સંસારના હિત માટે હુજ સૂર્યરૂપે તપુ છું, જળ એકત્ર કરુ છું તથા વૃષ્ટિકર્તા હું છું, અમૃત તથા મૃત્યુ, સત્ ને અસત્ હું જ છુ (૧૩-૧૨ પણ જોવું). ॥૯-૧૯॥

ત્રણ વેદ જાણનારા તથા (ભક્તિરૂપી) સોમરસ પીનારા પાપરહિત મનુષ્યો મને પૂજી સ્વર્ગપ્રાપ્તિની ઈચ્છા કરે છે. તેઓ પુણ્યના ફળરૂપ ઈદ્રલોકને પામી સ્વર્ગમાં જઈ દેવતાઓના દિવ્ય દેહો મેળવી ભોગો પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૯-૨૦॥

તે જીવો સ્વર્ગલોક ભોગવી પુણ્યનો ક્ષય થાય છે ત્યારે ફરી મનુષ્યલોક પામે છે; એમ વેદર્થમનો આશ્રય કરનારા અને દિવ્ય ભોગોને ઈચ્છતા મનુષ્યો સંસારમાં આવ - જા કરે છે (૮-૨૫ પણ જોવું). ॥૯-૨૧॥

જે અનન્ય ભાવે મારું ચિંતન કરતાં મને ઉપાસે છે, તે નિષ્કામ ભક્તો નિત્ય મારાં માં તત્પર રહે છે. તથા તેમના યોગ ક્ષેમનો ભાર હું ઉઠાવું છું. ॥૯-૨૨॥

હે કૌન્તેય ! જે ભક્તો શ્રદ્ધાપૂર્વક બીજા દેવતાઓની ઉપાસના કરે છે, તેઓ પણ અવિદિ પૂર્વક તો મનેજ પૂજે છે. ॥૯-૨૩॥

ખરેખર સર્વ યજ્ઞોનો ભોક્તા અને ફળ આપનાર પરમાત્મા હું જ છું. આમ જેઓ મને તત્વથી જાણતા નથી; તેઓ બીજાને ઉપાસી જન્મ - મૃત્યુના ચક્રમાં પડે છે. ॥૯-૨૪॥

દેવોનું વ્રત કરનારા દેવોને પામે છે, પિતૃઓનું પૂજન કરનારા પિતૃઓને પામે છે, ભૂત - પ્રેતનું પૂજન કરનારા ભૂતોને પામે છે અને મને પૂજનારા મને જ પામે છે (અને તેમનું પુર્નજન્મ થતો નથી) (૮-૧૬ પણ જોવું). ॥૯-૨૫॥

જે મને ભક્તિ પૂર્વક પત્ર,પુષ્પ,ફળ,પાણી વગેરે અર્પણ કરે છે, તેશુદ્ધ ચિત્તવાળાના ભક્તિ પૂર્વક અર્પણ કરેલા પદાર્થો હું ગૃહણ કરું છું. (ભા.પુ. ૧૦-૮૧-૧૪ પણ જાવું) ॥૯-૨૬॥

હે કૌન્તેય ! તું જે કરે છે, જે ખાય છે, જે હોમે છે, જે દાન કરે છે, જે તપ કરે છે, તે સર્વ મને અર્પણ કર (૧૨-૧૦ અને ૧૮-૪૬ પણ જોવું). ॥૯-૨૭॥

એ રીતે પભુને અર્પણ કરવાથી તું શુભાશુભ ફળવાળાં કર્મબંધનોથી મુક્ત થશે અને સંન્યાસયોગવાળો બની સપૂર્ણ મુક્ત થઈ મને પાપ્ત કરશે ॥૯-૨૮॥

હું સર્વ ભૂતોમાં સમ ભાવે સિથ્ત છું. મને કોઈ દ્વેષ કરવા યોગ્ય નથી કે પિય નથી; તોપણ જેઓ મને ભક્તિથી ભજે છે, તેઓ મારામાં છે અને હું તેઓમાં સ્થિત છું (૭-૧૮ પણ જોવું). ॥૯-૨૯॥

અત્યંત દૂરાચારી અનન્યભાવથી જો મને ભજો તો તેને શ્રષ્ઠ જ માનવો, કારણ કે તે મારામાં ઉત્તમ નિશ્ચયવાળાં થયો છે. ॥૯-૩૦॥

તે જલદી ધર્માત્મા થાય છે અને નિત્ય મેળવે શાંતિ છે. હે કૌન્ટેય! તું અવશ્ય સમજી લે કે 'મારો ભક્ત કદી નાશ પામતો નથી' ॥૯-૩૧॥

કેમ કે પાર્થ ગમે તેવા પાપકર્મી હોય અથવા સ્ત્રીઓ, વૈશ્યો કે શૂદ્રો હોય, પણ તેઓ શ્રદ્ધાથી મારો આશ્રય કરે તો તે પરમ ગતિ પાપ્ત કરે છે. ॥૯-૩૨॥

તો પછી પુણ્યશાળી બ્રહ્મણો, ભક્તો તથા રાજર્ષિ પરમ ગતિ પામે એમાં વિસ્મય શું? ક્ષણભંગુર અને સુખરહિત આ લોકોને પામેલો તું મને જ ભજ. ॥૯-૩૩॥

તું મારામાં ચિત્ત રાખ, મારો ભક્ત થા અને મને પૂજનારો થા અને મને નમસ્કાર કર. એ પ્રકારે મારામાં અતંકરણને જોડી મારા પરાયણ થયેલો તું નિઃશંક મને જ પામીશ. ॥૯-૩૪॥

ઈતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે 'રાજવિદ્યારાજગુહ્યયોગ' નામ નવમોઽધ્યાયઃ

।

More under preparaton

